

BUTLLETÍ
DEL
CENTRE EXCURSIONISTA DE CATALUNYA

BUTLLETÍ
DEL
CENTRE EXCURSIONISTA
DE CATALUNYA

1930

VOLUM XL

BARCELONA
REDACCIÓ I ADMINISTRACIÓ: PARADÍS, 10
TELEFON 19385

Butlletí Excursionista de Catalunya

Excursió a l'alt Vallès Occidental

A GUISA D'EXORDI

D'ençà que els atzars de la vida ens han fet ésser com els antics hereus que vivien, si us plau per força, estacats al terròs pairal, nosaltres gairebé no gosem ocupar, en dia com avui, divendres, aquesta càtedra del CENTRE EXCURSIONISTA DE CATALUNYA. És perquè de fa temps, en les sessions dels divendres, ocupen aquesta càtedra els socis dels quals es podria dir que són com uns antics fadrísters, els socis que, havent tingut la ventura de poder eixir de casa per anar a encarar-se amb el món, a copsar la valor de la vida i a estudiar les característiques dels pobles, han vingut després ací a fer admirar, amb llurs conferències, i a fer palpar, amb llurs magnífiques projeccions, els batecs de la vida d'arreu el món, bo i incorporant el nostre CENTRE a la vida universal.

Per això apar incongruència que nosaltres, com els antics hereus, vinguem a parlar de les coses úniques de què podem parlar, de les coses vulgars de casa, com si diguéssim la vinya del sollell, l'alzinar de la бага i la collita d'enguany, i encara amb un to emfàtic, com si per nosaltres no hi hagués res més al món. És clar que hom podria, per tant, motejar-nos d'antiquats, i fossilitzats i tot; i és possible que el nostre to emfàtic, abans que riure, fes plorar... Però, no; en primer lloc, perquè en aquesta casa, regida

i formada per grans homes i, com a grans homes, equànimes i indulgents, hom comprèn bé que la vida vulgar de casa és, no obstant, un ressò i forma part de la vida universal, tota vegada que l'essència de la vida arreu és invariable; i, en segon lloc, perquè la gent d'aquesta casa, com els antics fadrísters en retornar d'un llarg viatge, es regalen les orelles amb les explicacions de l'hereu, i contemplen amb eterniment les terres pairals, i, amb la contemplació, es revifen els records de la infantesa sempre aureolats, com tinguts en temps en què no es pensa, de dolços somnis i belles il·lusions; i àdhuc en els moments més sentimentals, ací, com per tot el món, hom es convenç que els avenços i comoditats creats per la intelligència en esclats meravellosos, pallideixen i es desvaloren davant els senzills esclats del cor, que és l'entranya de l'amor i palanca que fa moure els móns.

Dels esclats del cor, al nostre entendre, degué nàixer la famosa dita de *roda el món i torna al born*, oi més quan el born és una casa pairal tota cofoia i bonica i els seus hereus, plens de neguit i de braó, fan el que saben i poden per a ressuscitar-la, reaccionar-la i ennoblir-la. El born, del qual nosaltres venim a parlar, és un tros de patrimoni exultat per tothom qui el coneix; venim a tractar d'una comarca, que és el Vallès, de la qual una famosa dita compendia la seva valor. Diu la dita: Al Vallès tot hi és.

Però, abans, per a deixar ben sentats els punts, caldrà dir que no farem més que la ressenya d'una excursió que la nostra Secció d'Arqueologia i Història efectuà conjuntament amb un selecte nucli de socis del Centre Excursionista del Vallès; i diguem encara, que els excursionistes barcelonins tinguérem la sort, no solament d'anar acompanyats pels capdavaners de la Secció, sinó també de tenir per cicerones els excursionistes de Sabadell, presidits pel creador de l'excursionisme sabadellenc i fundador de l'esmentada societat, la qual, com és sabut, és un vertader model de serietat, continuïtat i competència, fins al punt que avui ocupa un lloc preminent en la davantera de l'excursionisme català. Tal com el nostre estimat Pach coneix les coses d'aquesta casa, així els companys de Sabadell i sobretot l'amic senyor Montllor, coneixen tan bé el Vallès, que nosaltres que fèiem l'excursió sense preparació de cap mena, poguérem assabentar-nos de totes les dades i de totes les belles coses que formen el conjunt d'aquest treball. Vol dir això que aquest treball és obra d'ells i dels nostres capdavaners, i a ells, de tot cor l'oferim en primer terme, i, en segon, als qui ens escolten ara i lleigeixin després; però bo i demanant a tots que en la

conjunminació, que és la trista cosa nostra, no s'hi vegi més que la nostra bona voluntat. D'altra part, també regreciem de tot cor l'aportació fotogràfica que farà lluminosa aquesta conferència i que hem aconseguit dels germans, antics amics nostres, senyors Roig; dels senyors Genovart i Alsina, d'aquest CENTRE, juntament amb els excursionistes sabadellencs senyors Casañas i Codina (Salvador), aquest amb un desinterès que no sabem com ponderar.

EL VALLÈS

A manera de presentació, sia'ns permès de dir que el Vallès és una comarca que, de tan veure-la i traspassar-la, la tenen oblidada i gairebé desconeguda les actuals generacions excursionistes. Per això molts d'ells la redueixen a una gran plana subdividida en dues: la que té per capital Granollers, que hom travessa anant en el ferrocarril de Sant Joan de les Abadesses, i la que té per capital Sabadell, que hom coneix anant per la línia del Nord a Manresa. Serà, doncs, bo d'advertir que capçant aquestes subplanes, que els conreus, les vinyes i diversos productes agrícoles fan riquíssimes, el Vallès té, per afegidura, una regió muntanyosa que va de Sant Llorenç del Munt al Montseny, regió on es manifesten palpablement una pila de gràcies de la natura: pregones coves, enormes penya-segats, cims dominadors, rius de bells saltants i de placè-vols gorgs, boscos ombrius i mil-i-un accidents que per llur varietat formen una unitat que delecta i que imposa, tot alhora.

És precisament una bella part d'aquesta regió la que fou visitada en el dia de la nostra excursió. L'excursió començà a Sabadell; i tot i que a Sabadell no paràrem més estona que la que necessitaren dos companys per anar a encarregar, per telèfon, el dinar d'aquell dia, bé cal, almenys, que relatem tot allò que, durant aquella estona, es digué en una de les rodones que formàvem els altres companys que esperàvem. Allò que es digué, talment fou un cant a Sabadell.

L'ESPERIT DE SABADELL

Sabadell, avui, dins el solar patri, és un estel de primera magnitud per la seva intensa i magnífica vida cultural, tota plena de neguits i iniciatives, tota refinada en literatura, selecta en arts i oficis i àdhuc autònoma en la forma d'adaptar les orientacions provinents del cap i casal català.

Però, Sabadell, cal dir-ho alt, és tota una constel·lació d'estels de primera magnitud pel que fa referència a la seva vida industrial, particularment la indústria llanera, ja tan perfeccionada, que avui, quan es fabrica en competència, ja no es pot distingir un teixit anglès d'un teixit sabadellenc.

Llaor, doncs, a Sabadell que en aquest sentit ha trencat també la trista llegenda en virtut de la qual les coses de casa no han d'ésser, no poden ésser sinó coses senzilles, bastes i vulgars, ben al contrari de les estrangeres que, per ésser-ho, han d'ésser i no poden més que ésser coses excel·lents de tota excel·lència, com si a l'estranger estaquessin els gossos amb llonganisses i les garces no fossin garces, i les perdius, perdius.

L'ANTIGA INDÚSTRIA LLANERA CATALANA

Bé és veritat, quant als teixits, que el menyspreu no ve d'ara, tot i l'antinòmia que en resulta. En els segles medievals ja eren ací més preferits els fins teixits flamencs, orientals i aràbics (hom en veu mostres en els museus arqueològics), que no pas els teixits produïts en el nostre principat, on la indústria llanera i l'exportació dels seus productes eren, no obstant, el nostre més eficient patrimoni i la causa de la nostra benestança, segons es dedueix d'uns magistrals escrits publicats pel nostre consoci i car amic En Gonçal de Reparaz (fill).

Potser si que llavors passava ço que passa ara, que els nostres ramaders no es preocupaven, com no es preocupen ara, de seleccionar el bestiar i de cuidar-lo curosament, tal com el seleccionen i cuiden a Austràlia, que és on es produeix avui la millor llana del món. I cal que se sàpiga que els sementals progenitors d'Austràlia eixiren precisament de la península. Que consti, per a vergonya dels ramaders d'ara i, si cal, dels de llavors i tot.

Perquè cal dir que llavors era arreu de Catalunya que hom es dedicava a la indústria llanera, indústria avui gairebé concentrada a Terrassa i a Sabadell. Pel gran nombre de localitats productores que mencionen els documents, fins es podria dir que a cada pas dels nostres rius llavors hom trobava un rentador de llana; a cada plaça de població, una eixam de dones filant al torn; a cada casa particular, altres dones fent córrer les filoses, i a cada carrer de població industrial, hom devia oir ací i allà el tric-trac dels telers a mà, sorolls musicalment inharmònics, però melodiosos considerats com a notes de l'himne al treball, base i motiu de la vida regalada i eficient.

Les notes d'aquell himne, nosaltes, a Sabadell, ni les poguérem sentir, perquè érem en diumenge, ni poguérem imaginar que les sentíem, perquè els nostres companys desplaçats, acomplida la comanda encarregada, ja tornaven a ésser entre nosaltres, al peu de l'estació on havíem baixat i on ens esperava l'autòmnibus, guiats per expert xòfer, que ens conduiria durant tota l'excursió.

LA CIUTAT DE SABADELL

Acomodats en el vehicle, aquest partí tot seguit i per dins la població de Sabadell anà el suficient a poc a poc per tal que els sabadellencs poguessin assenyalar-nos, en passar-hi per davant, una pila de coses notables de la ciutat, entre elles les següents: El monument a l'economista Sallarès, en el qual l'escultor Clarà simbolitzà el treball en un obrer vivament musculós, reeixida obra, per la seva perfecta factura; l'Acadèmia de Belles Arts, en els salons de la qual fins llavors hi havia exposada una bella col·lecció de terrissa, i de llavors enllà hi hauria una copiosa col·lecció de pintures, exposicions ambdues realitzades per artistes sabadellencs; la senzilla casa on s'estatja l'Orfeó de Sabadell, institució que ja ha entrat en plena maduresa i que, com l'Orfeó Català, al qual segueix dignament els passos, no perd mai l'alegria de la joventut; l'església de Sant Feliu, esvelta i grandiosa, i nova de trinca sense façana encara i ja farcida d'altars, d'entre els quals excel·leix per la seva original modernitat el dedicat a Sant Sebastià, patró de l'actual *Gremi de Fabricants* de la ciutat, institució successora del *Gremi de Mestres Pelaires i Abaixadors*, fundada l'any 1559; el palau de la Caixa d'Estalvis, obra del nostre consoci l'arquitecte En Jeroni Martorell, obra de conjunt ben estimable i de la qual cal remarcar la sumptuositat del saló d'actes, i hem d'afegir encara que en un altre dels seus salons s'hi ha bastit de fa poc una biblioteca popular, la comoditat i decoració de la qual talment poden servir de model.

En passar pel carrer de Gràcia dedicàrem un record a una imatge de la Mare de Déu d'aquest nom, que fou trobada, diu el Pare Camós, en el torrent de Togores; que fou col·locada part amunt d'un portal hagut en l'esmentat carrer, i que fou després traslladada a l'església de Sant Feliu, on durant molts anys, invocada pel guariment de malalties, rebé la veneració dels fidels, fins que s'edificà la capella de la Salut, des d'on la celestial Senyora que aquella imatge representava, continua concedint la *gràcia* de la *salut* als malalts que invoquen la seva intercessió.

Mentre fèiem tal recordança ens adonàrem de l'enorme llargària dels carrers de Sabadell, tan enorme, que, a proporció d'habitants, deu ésser la població de més quilòmetres de carrer que existeix. Es comprèn, si es té en compte que, salvades comptades excepcions, a cada casa s'estatja una família, i, avui, Sabadell, passa de 50.000 habitants.

PER LA CARRETERA DE SABADELL A PRATS DE LLUÇANÈS

Per fi, sortírem de Sabadell per la carretera de Castellar. El dia es presentava tot tristot, ja per ésser massa nuvolós, ja per córrer un aire fresc i humit. En canvi, la natura vegetal, en ple esclat de primavera, presentava un deliciós posat, un posat igual a la cara que posen les criatures, abans de trencar el plor, quan les afecta una vergonya i s'enrojolen i se'ls inflen les galtes i se'ls aneguen els ulls de llàgrimes. De manera que la tristesa del dia a nostres ulls minvà sensiblement davant la contemplació d'aquella natura, i, a més també, perquè ens trobàvem a camp obert, gaudint de plena llibertat, i no gravitant damunt nostre més que l'infinit, pes de més bon dur que aquell que ens carreguen o que ens carreguem els homes.

A la dreta, vers el fons de la vall, formada pel riu Ripoll, albiràvem la ja ruïnosa església de la vella parròquia de Sant Vicens de Junqueres, nom originari del convent, plaça i carrer de Junqueres barcelonins. Poc després, passat el riu Ripoll per airós pont, i després de ferma pujada, embocàrem el pla de Bruguera, on la carretera es desenrotlla en línia recta i a bona altitud per a poder albirar, a ponent, la parròquia forana sabadellenca de Sant Julià d'Altaura, i, enfront, a l'una banda, l'actual poble de Castellar presidit per moderna i vistosa església i, a l'altra banda, l'antic castell de Castellar, edifici restaurat bellament pel seu digne propietari. Tant corria l'autòmnibus per aquella recta que talment semblava que no érem nosaltres els qui anàvem a Castellar, sinó que Castellar venia a nosaltres.

EL RIU RIPOLL

No ens aturàrem a Castellar. D'aquest lloc amunt la carretera corre més a prop del riu, i la vall es presenta més estreta i més bella i alegre, amb el posat d'un pare que tot joiós s'arronça d'espatlles i s'ajup per a contemplar de més a prop les rialles i els jocs

del seu fillet. Allí el fillet és el riu que corre lleuger i llepa ací les plantes dels penyals, que s'interposen en son camí, i salta, allà, (com la mainada quan juga a saltar i parar) les roques que formen el seu llit, les quals besa amb els que semblen dolços petons i a la llarga no són més que esgratinyadures. Però no sempre és tan entremaliat, aquest riu: a Fonts Calents, com un home gran, si ara, amb un salt, fa anar tot un molí fariner, fins ara feia anar cinc rodes, bo i fent cinc salts seguits i en espectacle tan interessant com seria veure el descens, per la façana d'una casa de cinc pisos, d'un grimpador que saltés, de l'un a l'altre, i de dalt a baix, un balcó de cada pis. I ja que estem parlant de les facècies d'aquest riu diguem, en fi, que en un dels seus més bells paratges, dit dels *bullidors*, també hom veu nèixer una de les seves més importants deus, un abundós doll que puja per un forat a manera de pou situat al costat i a més baix nivell del llit del torrent i ix a la superfície amb el mateix aire de les gents que van de pressa quan surten d'una estació de metròpolità.

VALOR DE LA TOPONÍMIA

Abans d'arribar nosaltres a l'indret d'aquesta font meravellosa, havíem saludat el poblet de Sant Feliu del Recó, situat a l'altra vorera de la que nosaltres seguíem i en un recó de la muntanya de Sant Llorenç del Munt, recó arrecerat, placèvol i sanitos, de fa molts anys, sinó de sempre, convertit en estació estiuenca de moltes famílies de Sabadell. D'aquest poblet, se sap que antigament era conegut per Sant Feliu de Valrà, i s'ha sabut gràcies al gran coneixement que té de la toponímia vallessana l'actual president del Centre Excursionista del Vallès. S'adonà aquest dilecte amic que tots els noms de llocs que consten en els documents medievals referents a l'antiga Valrà, tots coincidien amb els noms de lloc de Sant Feliu de Recó. I amb aquesta base s'estudiaren de nou els vells documents, i s'esbrinà, en efecte i definitivament, que l'antiga Valrà era el Sant Feliu del Recó d'avui; i això ben a desgrat dels patricis sabadellencs, els quals veieren tot d'una trencada i desfeta aquella tradició secular, fermament arrelada, que afirmava que la Valrà era la ciutat romana (progenitora de l'actual Sabadell), que fou destruïda pels alarbs i que s'estenia al llarg de la serra de la Mare de Déu de la Salut. En consignar ací aquesta obra del senyor Montllor, no ho fem pas per a més magnificar-li el triomf, cosa que no necessita, sinó per a donar importància a la toponímia, mercès a la qual s'assolí tan definitiva rectificació.

CASERIU DE LES ARENES

La recensió de tan important assumpte ens abreujà el viatge i ens captivà l'atenció en forma que no ens adonàrem que la carretera ja corria per la vorera dreta del riu i que ja havíem passat el caseriu de les Arenes, lloc on no paràrem per la massa prudència dels que volien indicar-ho i dels que no ho gosàrem demanar. I en bona fe que s'ho valia, perquè hauriem pogut admirar una bella imatge romànica, la Mare de Déu de les Arenes, venerada en la capella, també romànica, que presideix tot el caseriu. Demés, en aquella capella i en un quadro de retaule, es representa una escena de la següent tradició: Un dia, un bon pastor pujà per un monolit de Sant Llorenç del Munt, anomenat la Castellassa, i en arribar dalt de tot s'estemordí de tal manera, que no sabé o no veié la manera d'efectuar la davallada. Llavors el dimoni, que de tot s'aprofita, s'aprofità d'aquell espant, per a proposar al pastor que si li donava l'ànima, ell el lliuraria d'aquella, que es presentava irremeiable situació. Però el pastor, davant tan greu proposta, reaccionà valentament i invocà de tot cor a la Mare de Déu de les Arenes, i la Mare de Déu, compassiva sempre per als qui se li confien, el salvà, però el salvà de modo que ell, sense donar-se'n compte, tal com si fos un somni allò que passava, es trobà bo, sa i assegut al peu del monolit; i així hom el veu en la pintura del retaule.

SANT LLORENÇ SAVALL

Com aquell pastor, nosaltres també, sense donar-nos-en compte, ens trobàrem arribats a Sant Llorenç Savall, després d'haver deixat definitivament la carretera per on havíem vingut, que és la de Sabadell a Prats de Lluçanès. Arribàrem nosaltres a Sant Llorenç poc temps després que la gent havia sortit de missa, i es trobava encara pels voltants de l'església, bo i formant, ací i allà, rotllos que en podríem dir especialitzats, rotllo de noies, rotllo de xicots, rotllo de dones, rotllo d'homes, i tots, bo i parlant en consonància amb les condicions de llur sexe i edat, i tots, en arribar nosaltres, bo i preguntant-se qui érem i què cercàvem i àdhuc alguns bo i burlant-se de la fatxa que alguns tenim. La vida camperola també comporta aquests esplais... I aneu a saber si algun de nosaltres, en veure's assenyalat, movent-se amb fatxenderia, es donà l'aire de capdavanter... Però, deixem-nos de consideracions i diguem que nosaltres visitàrem l'església de Sant Llorenç i paràrem esment en

Ol. S. Codina

SANT VICENS DE JUNQUERES, TERME DE SABADELL

Ol. F. Casañas

GORG DEL DIABLE. RIU RIPOLL, TERME DE SANT FELIU DEL RECÓ

SANT LLORENÇ DEL MUNT. MONESTIR

Dis. F. Casañas

SANT LLORENÇ DEL MUNT. CAVALL BERNAT

Cl. F. Casañas

SANT FELIU DEL RECÓ. EN ÚLTIM-TERME SANT LLORENÇ DEL MUNT

Cl. G. Roig

LA VALL DE GALLIFA I MUNTANYA DE SANT SADURNÍ

CASTELL DE GALLIFA

Obs. G. Roig

ABSIS DE LA CAPELLA DEL CASTELL DE GALLIFA

les coses següents: en l'escut del portal, escut format per dues palmes i unes graelles, peça aquesta de martiri del Sant titular; en algun dels altars, dins el seu estil, força reexit; en una làpida commemorativa d'uns assassinats comesos en temps de discòrdies civils, i en una imatge que veiérem dalt de tot d'un altar, i que, malgrat la distància i poca llum de l'església, els nostres capdavanters compregueren que es tractava de quelcom interessant, com ho és en efecte, segons digué el senyor rector, puig els experts la consideren com obra gòtica del segle xiv.

Acomiadats pel senyor rector, ens enfilàrem a l'autòmnibus per a seguir ara la carretera de Sant Llorenç a Sant Feliu de Codines, en virtut de la qual cosa pujàrem costa amunt el vessant esquerre del riu Ripoll, vessant menys altívol que el de la part dreta, i menys feréstec, i, per tant, més conreable i ben aprofitat per l'home, que hi cull abundoses produccions agrícoles.

SANT LLORENÇ DEL MUNT

A mida però que anem pujant per aquests conreus, anem descobrint les belleses i magnificència del vessant dret del propi riu Ripoll, vessant format pels caients orientals de Sant Llorenç del Munt. I Sant Llorenç del Munt ferí el nostre esguard i el nostre cor en forma que cadascun de nosaltres, en to i veu diferents, segons les condicions i aptituds, féu una lloança d'aquesta graciosa muntanya.

Els qui estem avesats a veure Sant Llorenç del Munt isolat i rodó, tal com es veu des del baix Vallès, no sabíem avenir-nos a veure'l, com el vèiem des d'allà, junyit pel pit amb el Montcau, com germans siamesos, i bo i formant ambdós un sol cos sapat i robust i més digne d'ésser fill de les muntanyes, que nosaltres considerem els seus pares, i són el Montseny i el Montserrat. Tant és així que, del Tibidabo estant, sempre ens ha semblat que el Montseny i el Montserrat, com un ben avingut i criaturer matrimoni, donen la mà a Sant Llorenç, tal com si el portessin a passejar, mentre ell, cobert per gorra de cop amb una borla, es deixa arrossegar o salta i balla enjogassat i rioler.

Els qui anàvem a l'autòmnibus, tots, sense distinció, conveníem que Sant Llorenç és més bell i graciós que Montserrat, perquè a més dels encants de Montserrat, té aigua, això és, té la veu dolça i manyaga de les seves innúmeres i regalades fonts.

És veritat - deia un altre - que Sant Llorenç no té aquella den-

tellada serra del Montserrat, però en substitució té una gallarda mola en forma d'esquerp i grandios murallam que rodeja i defensa el cim, avui accessible pels passos que amb paciència l'home hi ha practicat. Sense ells aquell cim potser hauria estat palau d'un déu olímpic, solament assequible pels qui no experimenten el vertigen i saben arrapar-se a terra com les ventoses i pugen les vertiginoses canals amb la mateixa tranquil·litat que pugen el camí de la trista vida els nets de cor, els dignes del cel, aquell cel que cercaven retirant-se del món, els benets fundadors del monestir edificat al cim de Sant Llorenç; aquell cel que cercaven, fugint del món, aquelles monges que vivien en el monestir, que és fama que hi havia a Santa Agnès.

Oh - afegia un altre -, és que Sant Llorenç, com Montserrat, també té monolits i coves; entre aquells, el Cavall Bernat i la Castellassa, ben altívols i albiradors, i entre aquestes la cova Simanya, la qual té quatre quilòmetres de llargària i no ha estat encara explorada. Però, a més, té la cova del Drac, el drac de les llegendes fantàstiques i inversemblants, per bé que la del drac de Sant Llorenç pot tenir una certa explicació... En pocs dies de diferència, dos amics nostres, des de dalt de la Mola, pogueren contemplar el curiós espectre de Brocken; i realment - diuen - la forma allargada en què apareix l'ombra dels propis cossos amb els braços com si fossin ales, talment sembla una cosa antinatural i esporuguidora. I si a això ajuntem l'espectacle d'una roca despresada del cim, vista volar i caure en un dia de temporal per gent de poca civilització, forçosament la roca devia prendre formes tan fantàstiques com els fantàstics estralls que en caure ocasionava, talment o pitjors que els d'una allau.

I, per bé que prou sabut, serà bo recordar ací - encara re-treia un altre company - la formació geològica de Sant Llorenç, obra de milions d'anys, quan la mediterrània era terra ferma i tota solcada per caudalosos rius, un delta dels quals es formà a Montserrat i Sant Llorenç, llavors coberts d'aigua, anegats en una mar que nosaltres moltes vegades hem pensat si seria l'espill on es miraven els àngels presumptuosos, convertits en dimonis, avançant-se una mica a la creació de l'home per tal de tenir ja prou pràctica per a enganyar-lo tot enllaminint-lo.

Però, la cosa que nosaltres no podem deixar d'esmentar, encara que se'ns titlli de prolixos, és que Sant Llorenç és una muntanya plena de sanitat, a redós de la qual, com els pollets sota l'ala de la lloca, s'aixopluguen un bé de Déu de pobles que hi

viuen una vida regalada i plena de salut. Nosaltres podem dir que en un d'aquests pobles hem vist renéixer una salut perduda i cercada a la Ceca, a la Meca i a la vall d'Andorra. És que de la muntanya de Sant Llorenç, si tant es vol, en podríem tenir oblidada la bellesa, cosa que demostraria el nostre mal gust, però entenem que és un delictes no tenir-la coneguda i venerada per les seves salutíferes condicions...

LA VALL DE GALLIFA

Heus ací, en aquestes lloances, un feble eco de la lletania que nosaltres oferírem a Sant Llorenç, en tant que l'autòmnibus no arribà a la carena partidora d'aigües del riu Ripoll, la vall que deixàvem, i de la riera de Caldes, la vall que anàvem a entrar. Érem al pla de Forques quan, als nostres precis i bo i fent parar el vehicle, el president del Centre Excursionista del Vallès, ens féu mercè d'una lliçó geogràfica de la comarca. «La serra que trepitgem - digué - neix al coll d'Asens (Ases), corre cap el puig de la Creu, el seu darrer cim culminant, i d'allí a Masrampinyo, a la unió del Ripoll amb el Besós. Els inicis alts de la conca del Ripoll comencen a l'esmentat coll d'Asens i a coll de Balomi, coll, aquest darrer, per on passa la carretera de Sabadell a Prats de Lluçanès. Part enllà d'aquest coll, les aigües, per Ponent, menen al riu Calders i al Llobregat. Ara nosaltres entrem a la conca de la riera de Caldes. Veieu ací l'extensa vall, tota subdivida en altres de més petites i totes xamoses de debó. Tenim al Nord el massís de Sant Sadurní, dels costats del qual davallen la riera de les Maioles, per Occident, i, per Orient, la riera de La Roca, rieres que s'ajunten allà baix, a sota de Santa Maria del Grau, després de recollir, fins allà, la riera de La Roca, i, d'allà en avall, les dues rieres reunides, les aigües de la muntanya de les Solanes, a l'altra banda de la qual hi ha la vila de Sant Feliu de Codines. Tenim ací, al SE., la muntanya del Farell; i a la riera, dita de Sant Sebastià de Montmajor, acudeixen les aigües del vessant que va del Farell a Cadafau, coll Munné, serra de la Codina, pla de les Forques, castell de Gallifa i les serres d'El Puig i de Santa Maria del Grau. Totes aquestes aigües s'aiguabarregen amb les de les Maioles i La Roca, ja reunides a prop de l'estret de les Elies, i d'allà, la riera total, pren el nom de Riera de Caldes».

Per manca de temps, amb greu pesar de tots aquells que res no coneixíem de la comarca, no pogué ésser més extensa una lliçó

que ens venia com anell al dit i àdhuc de sobrepuig, perquè encara que la nostra dèria principal era visitar l'església romànica que, al cap de poc, veuríem allà baix presidint el petit caseriu de Gallifa, aquella presentació en conjunt de la comarca ens representava el mateix que l'argument d'una simfonia, del qual, si hom el coneix per endavant, es troba en condicions d'heure'n i copsar millor la bellesa de la composició.

Així nosaltres, en la simfonia que executen les aigües que brollen d'arreu de la vall, veiérem la sang de la comarca, la saba nodridora de plantes esponeroses i productora de suculents fruits; nosaltres, en el fet que les aigües, quan s'ajunten totes, s'esmunyin i fugin de la comarca per un estret, compreguérem que es tracta d'una vall tancada i reclosa en ella mateixa i per tant sense correspondència exterior, és a dir, lliure dels mals vents, principalment els del Nord. Per aquestes raons ha d'ésser, i realment és, en la seva part solella, una comarca en el rigor de l'hivern tota tebiona, i a tothora placèvola, recollida i isolada; i pròpia per al retir i repòs que hi cercaven les ordes monàstiques que allà bastiren priorats, a manera de cases de salut o qui sap si de correcció; perquè cal dir de passada que el monestir de Sant Cugat del Vallès hi tenia un priorat, i que els monjos de Sant Benet de Bages i els frares de Montalegre, si no priorats, bé hi devien tenir algun casal enmig de les terres de conreu que posseïen, segons ho recorden encara els noms de dos paratges de la vall.

I encara nosaltres, en el castell de Gallifa, edificat dalt un turó avançat de la vall, no solament veiérem, per correlació d'idees, l'antic, el necessari, el brau i el fort guarda de les riqueses de la contrada, sinó que, pel poder evocatiu de les nostres aficions, encara veiérem darrera d'unes que ja no són finestres, els ulls escorcolladors d'un sentinella, el qual volia endevinar per endavant qui érem nosaltres i per què allà ens dirigíem.

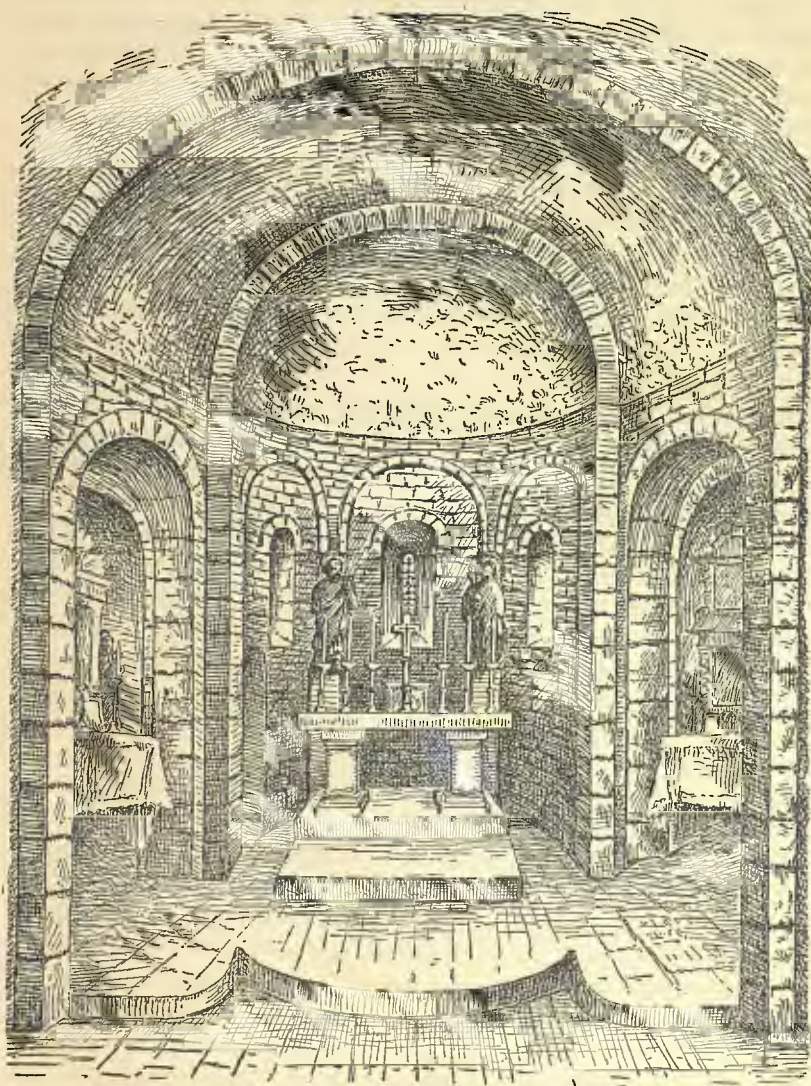
Som de gent de pau -podíem dir-li-; som gent enamorada de tot allò que a la nostra terra ha tingut una valor positiva; som gent que espolem els vells pergamins i desenterrem vells tresors per tal de tornar-los a la faç pública i siguin un timbre de glòria i un estímul del nostre poble per a conquerir glòries de més alta condició; som gent que, en tu, salutem, és cert, als antics guerrers herois de gestes immarcessibles, però gent també que venim a saludar el poble actual d'aquesta vall perquè ha sabut menysprear les tradicions i prejudicis fills de la ignorància, d'una ignorància que fa preferir florers i emblanquinats a flors naturals

i pedra picada. Som gent, en fi, que venim a tributar al senyor rector d'aquest poble un públic homenatge d'admiració pel seu esperit actiu, religiós i patriota, ben demostrat en emprendre tot sol i sense tenir els cabals precisos, el necessari sanejament i resurrecció d'una bella obra. És aquest talment un cas insòlit en els nostres dies, perquè avui tots servim per a lamentar-nos i per a veure allò que s'ha de fer; però, ningú no és capaç d'executar-ho, i, si hom ho executa, tot seguit es veu sol i abandonat, fins dels qui menys l'haurien d'abandonar; i tot per enveja o per egolatria. I per això venim nosaltres a encoratjar aquest bon rector, per tal que pugui dur a terme la restauració d'aquesta esglesieta parroquial de Sant Pere de Gallifa que ja tenim al nostre esguard.

ESGLÉSIA DE SANT PERE DE GALLIFA

En efecte, allà baix aparegué, presidint el caseriu de Gallifa, tota senzilla, tota xiroia i inundada de sol, això és, inundada d'alegria, l'esglesieta de Sant Pere, ja gairebé restaurada exteriorment, i, interiorment, en vies de restauració. Quin encant, Senyor. Nosaltres, en arribar-hi, descendits ja del vehicle, hauríem besat els murs del temple, a no destorbar-ho l'arribada del senyor rector, qui, en assabentar-se de la nostra, corregué amb una amabilitat exquisida, per nosaltres agraïdíssima, a posar-se a la nostra disposició en tot allò amb què pogués servir-nos. Com obra que és dels seus amors, tot seguit ens féu la presentació del temple, i heus aquí el que ens digué:

«Com veuen, senyors, es tracta d'una església que bé es podria atribuir a l'onzena centúria, si és que no hi ha hagut adaptacions o variacions posteriors, cosa avui no comprobable per haver desaparegut tota la documentació. Avui, documentalment, no se sap més que en el segle XVIII l'església fou recoberta de calç, amb la qual cosa quedaren amagades unes grandioses esquerdes que, en descobrir-les ara, ens han esborronat pel perill que constituïen. La nau amida 10 metres de llargària per 5 d'amplada, i la volta és construïda amb llambordes llarguetes i irregulars com la de Sant Martí de Canigó. Aquesta església, orientada d'Est a Oest, pertany al tipus d'absis tricònic, per bè que les absidioles aquí són poc pronunciades, com begudes gairebé pel gruix dels murs. L'absis amida 3 metres de llargària per 4'80 d'amplada, i són de notar, en els seus tres finestrals, aquests poc comuns arcs d'ornamentació els muntants dels quals arrenquen de terra. En canvi, són senzills

Església de Gallifa

Dibuix de Francesc Abeló

els altres dos finestrals, situats en el mur de Migdia i en el d'Occident. Sota la finestra central de l'absis, veuen?, hi ha aquesta cavitat que bé pot haver estat el lloc de reserva del Santíssim Sagrament i que ara serveix per a reconditori de les relíquies dels patrons Sant Pere i Sant Feliu, africà. Exteriorment, ja han vist que l'absis central està adornat per tres faixes lombardes i cinc arquets entre faixa i faixa; i així mateix són cinc, sense cap faixa lombarda, els arquets de les absidioles».

Així, o en semblants termes, parlà el senyor rector de Gallifa, tot movent-se àgil i serè per entremig de les bastides, taulons, runes, sacs i instruments de construcció, perquè llavors la restauració estava en plena efervescència. Prou tot seguit ens ponderà les engúnies morals o les dificultats pecuniàries amb què lluitava, tant més quant no tenia més empar que la Divina Providència i la bona voluntat de la gent. Però nosaltres, en veure la disposició del seu ànim, li auguràrem un bell triomf, triomf gairebé assolit en escriure aquestes ratlles (1).

I com nosaltres, pel sol fet d'intervenir en tals obres, en poc o en molt, el nostre consoci En Jeroni Martorell, adquirírem el convenciment que l'obra seria realitzada d'acord amb les exigències de l'art, ja llavors diguérem al senyor rector que ens complavíem en imaginar el to de festa que tindria aquella església retornada a la seva primera vida, lliurada de trastos i afegits, ben afermada la paret de Migdia, massa desviada de la seva línia vertical, i repicada tota la pedra dels murs, així en la seva part forana com en la interior.

I, naturalment, per la nostra Secció d'Arqueologia - diguem-ho ara entre nosaltres - aquella resurrecció era el mateix que una llaminadura, era l'assaboriment de les delícies d'una victòria, era una prova concloent que la llavor modestament escampada per la nostra Secció no havia pas caigut en terreny erm. D'aquí que no hi cabien de contents, tant el nostre venerat senyor Casades, com el nostre estimat senyor Carreras i Candi, com el nostre dilecte amic senyor Montllor. Tots els altres companys els acompanyàrem en llur alegria, i ells i nosaltres, tots a l'una, ens descobrírem i felicitàrem de tot cor a Mossèn Joan Baptista Font i Valls, rector de Sant Pere de Gallifa, l'home i heroi - tornem-ho a dir - que sense

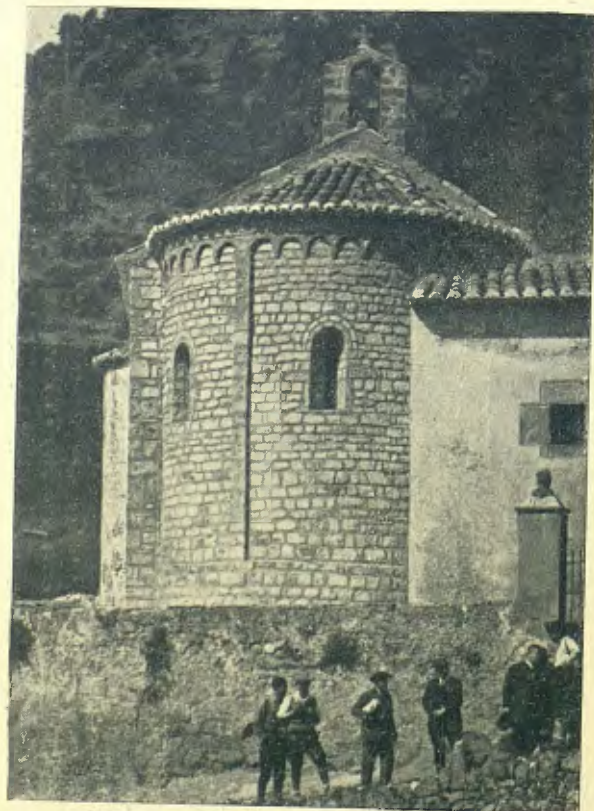
(1) En corregir les proves del present treball, tenim la satisfacció d'anunciar que la restauració és enllestida del tot i àdhuc liquidada econòmicament mercès a la bona voluntat de distingits patricis. (Nota de l'A.).

els cabals necessaris s'ha emprès una obra bo i comptant només amb la Divina Providència i amb els homes de bona voluntat que vulguin ajudar-lo desinteressadament. És per això que nosaltres, des d'aquí, demanem amb tota efusió una gràcia de caritat per a Sant Pere de Gallifa, a fi i efecte que el bon senyor rector no hagi de recórrer al recurs extrem de desfer-se de coses d'art, molt estimables, encara que no es moguin i es quedin en un altre lloc del clos pairal, perquè aquestes coses quan són desplaçades, emmudeixen i no tenen la deguda i adequada expressió.

CAP AL CASTELL DE GALLIFA

Els quefers dominicals de Mossèn Font, ens impediren perllongar, com nosaltres hauriem volgut, la interessant visita. Llavors, havent-hi prou temps, determinàrem pujar al castell de Gallifa; per la qual cosa, a peu, baixàrem a travessar el torrent de Maioles; d'allí emprenguérem tot seguit un camí de drecera, el qual té trossos de força pendent. Durant aquest camí ens ferí l'ànima en veure abandonades i improductives totes les feixes esteses des del glacis del castell fins al fons del torrent. Les sequedats mataren les vinyes, sequedats en part pervingudes per la despoblació dels boscos, una reminiscència dels quals són uns bells pins i alzines que nosaltres trobarem a la part baga del castell. No obstant, a manca de bosc, trobarem que el nostre camí estava clapat d'herbes flairoses, enramat per boixos d'un verd llavors tot particular i embellit per nombroses flors de bells colors: les flors grogues de l'argelaga vera en plena florida, les flors menys grogues de les gatoses, les flors blanques i flairoses dels arços, i encara altres flors, per nosaltres inconegudes, per entre les quals, però, destacaven les violes, allà gemades i magnífiques, per a demostrar-nos una vegada més que, pel nostre gust, són les regines de totes les flors.

Per fi, arribàrem a la torre portal d'entrada del que ja no és castell, puix aquella resta de muralles, fossats, edificacions i àdhuc l'església, que és el que més bé es conserva, presenten el mateix espectacle que si veiéssim un gegant esquarterat. Els nostres fotògrafs corregueren a treure vistes de les restes més interessants: l'exterior de l'església, la qual és romànica, amb absis rodó, i una senzilla estàtua jacent d'un guerrer desconegut, treballada en relleu, que hom troba en l'interior de l'església. Nosaltres, per si de cas, recorreguérem totes les altres ja derruïdes dependències del castell, però malhauradament no trobarem pas res de particular.

Ol. G. Reig

ABSIS DE L'ESGLÉSIA DE SANT PERE DE GALLIFA

Ol. F. Gassó

MARE DE DÉU DE LES ARENES, TERME DE SANT FELIU DEL RECÓ

Cl. M. de Genovart

ESGLÉSIA DE SANT PERE DE GALLIFA

Cl. F. Gassó

SANT NICOLAU (RESTES DE L'ANTIGA ESGLÉSIA DE SANT FELIU DE RAHONA,
PRIMITIVA PARRÒQUIA DE SABADELL)

BANDA ESQUERRA DE L'ESGLÉSIA PARROQUIAL DE SANT SEBASTIÀ DE MONTMAJOR

Ols. M. de Genovart

CONJUNT DE L'ESGLÉSIA PARROQUIAL DE SANT SEBASTIÀ DE MONTMAJOR

Cl. F. Casasas

FONT DEL LLEÓ DE CALDES DE MONTBUY

Cl. S. Gadias

SANTUARI DE LA MARE DE DÉU DE LA SALUT
(ANTIGAMENT CAPELLA DE SANT ISCLE)

Llavors, tot desillusionats, eixírem a voltar la muralla del recinte superior del castell per tal d'albirar el panorama de la comarca, i la comarca, que se'ns presentà esplèndida, ens compensà de la desolació del castell. Oh, que bonic és el casal de Sobregrau lluint la seva blanca vestidura entremig i en contrast del verd de la boscúria, que sortosament es conserva en els fondals de Malgrau. Oh, que interessants són els espadats de Sant Sadurní de Gallifa, els quals semblen columnes fasciculades de cariàtides vivents, en la mateixa disposició dels Xiquets de Valls, però ja tot esgrogueïdes de tan cansades de sostenir aquell inexpugnable castell natural, coronat avui per una església romànica, i, per les seves condicions de defensa, utilitzat tostemps per l'home, segons ho demostren les monedes antiquíssimes que, fent excavacions, s'hi han trobat. Oh, quin horror imaginar el moment en què una d'aquelles cariàtides, traspasant la seva vida, anihilada del tot, s'ha després dels cims de Sant Sadurní o dels de la Roca i tot volant per l'espai, convertida en pedra, s'ha desfet en mil còdols que, com el de Meningla, caigueren, segons fama, sense fer mal a ningú, enmig dels conreus d'enllà del pla de Ginestós, on jauen la son eterna.

I per altre cantó, oh, que esplèndids, vistos a vol d'ocell, aquells camps de blat, aquells oliverars, aquelles extenses vinyes que es veuen en els fondals de Baliarda i vers Santa Maria del Grau, el paratge on hi ha l'esglesieta romànica d'aquest darrer nom, i al costat de la qual encara avui es troben entre la resta d'una torre de defensa, teules romanes, per tal de provar a bastament les antigues i bones condicions de vida d'aquella comarca. Oh, que espatllut aquell antic Montmajor, que, essent realment allò que el seu nom indica, no sabem per quins set sous avui, per comptes de Far, se'n diu el Farell, i que altívols aquells cims de Cadafau, com si realment fossin el cadafalc on una invisible orquestra fes dansar aquell cercle de muntanyes, i no pas en danses pecaminoses, sinó en danses sagrades, com correspon a un lloc relativament petit i santificat per cinc esglésies, totes romàniques: les ja anomenades de Sant Sadurní, Sant Pere i castell de Gallifa, la de Santa Maria del Grau, que no poguérem visitar, i la de Sant Sebastià de Montmajor que vèiem allà, en una clotada del Farell i que visitàrem aquell dia mateix, tant més havent sabut que el seu conjunt exterior el prengueren per model els artistes que han edificat el Poble Espanyol de la nostra exposició.

SANT FELIU DE CODINES

El temps, però, no corria, volava, i haguérem d'abandonar tan mirífica miranda i retornar a Sant Pere de Gallifa i muntar a l'automòbil, el qual ens transportà en un tres i no res a Sant Feliu de Codines, on dinàrem, i per cert suculentament. A Sant Feliu no tinguérem tampoc temps per a visitar la seva moderna església, ni tan solament per a fixar-nos en la privilegiada situació de la població, la qual es troba edificada en un cim de serra i abocada a la vall, les aigües de la qual recull el riu Tenes; és una població dominada per Sant Sadurní de Gallifa i pel Farell, i albirada, de prop, per Bertí i Puig Graciós i, de més lluny, pel Montseny i per la serra de la costa. El lloc és sà i fecund en produccions agrícoles, i, millor que anomenar-lo Sant Feliu de Codines, pel rocam que limita les terres de conreu, seria anomenar-lo Sant Feliu del Pinyó, que antigament tenia, per la bona classe de pinyons que de sempre s'hi han collit.

CAP A SANT SEBASTIÀ DE MONTMAJOR

Havent dinat, tornàrem a prendre l'autòmnibus, i a tan gran velocitat, corriem camí de Caldes, que amb prou feina, i encara aprofitant els meandres, poguérem fixar-nos que a la nostra dreta teníem la masia anomenada del Prat de Dalt, i que a la nostra esquerra teníem el castell de Montbuy, ja tot ruïnós, situat al cim d'una carena. I, és clar, sense voler, establírem una relació entre la masia i el castell, i ens dèiem, bo i repetint allò de tan sabut ja oblidat, que la força bruta, filla de l'instint, si bé decideix la sort dels pobles, acaba per afeblir-se i anihilar-se, com el castell de Montbuy; en canvi, en la masia del Prat, En Balmes escrigué la creació més formidable de la seva intel·ligència, i com que els productes de la intel·ligència, filla d'un buf de Déu, tenen les mateixes virtuts que l'escalf i la llum del sol, resulta que mentre el sol sigui sol i el món sigui món, *El Criteri* no morirà, i menys d'una mort afrontosa com la de Montbuy, que és de desídia i d'abandó.

Entretant l'autòmnibus, abans d'arribar al Remei de Caldes, virà a la nostra dreta, per tal de seguir la carretera de Sant Sebastià de Montmajor. Aquesta carretera és empedrada en el tros que la utilitza l'empresa de les pedreres granítiques de Caldes. Es passa tot seguit la riera d'aquest nom i es comença una forta, llarga i perillosa pujada, de viratges tancats, revolts de paella que en di-

uen, i que el nostre auto, per raó de la seva llargària, salva massa justament. Però ens tranquil·litza la perícia del xòfer i poguérem, per tant, contemplar a plaer la casa del Pascol i la seva capella romànica, dedicada a Sant Martí. Però, a cada moment la carretera s'enfila vertiginosament per aquella superba clotada del Farell, la qual cosa vol dir que a cada moment anava creixent i es feia més visible la bellesa de la contrada, força emboscada encara, i en la qual, pel cap baix, hi ha tres alzines de renomada folklòrica, cadascuna amb nom i història propis, com un trípode condigne de la famosa llegenda del fort Farell, l'amo que fou de la muntanya, i gegant i home forçut, que, quan anava al Vallès i a Barcelona, se n'emportava, degudament desbrancat, el pi més gros de la contrada, bo i fent-lo servir de bastó.

ESGLÉSIA DE SANT SEBASTIÀ DE MONTMAJOR

En arribar nosaltres a la collada ens hauria agradat, atrets pel folklore, de pujar al cim del Farell; però aquell dia ens atreia i ens atregué, com un imant el ferro, l'església de Sant Sebastià de Montmajor, que vèiem al fons de la clotada. En arribar-hi, ens interessà tan vivament aquella església, que, al primer cop d'ull, ja ens sentírem profundament emocionats. És una església petiteta, tota ben proporcionada i elegant de línies. Res no lleva majestat a la seva forma de creu llatina, ni el cimboriet, que fa de campanar, ni les petites absidioles dels seus costats, perquè un i altres són talment miniatures que no destorben sinó que afavoreixen el conjunt. Fins li escau la forma rectilínia amb què remata la part superior de l'arbre de la creu. El frontó que li correspon, com el frontó esquerre del creuer, vénen ornamentats per arcs i faixes lombardes. Malhauradament, del frontó principal i de la portalada, n'han desaparegut les gràcies que devien haver tingut. I així mateix l'interior de l'església, ben a contracor del nostre gust, està tot pintat des de l'any 1865; però cal dir que el pintor, utilitzant només que clar i obscur i tenint en compte la vivor de la llum que entra al temple, cosa que degué estudiar conscienciosament, aconseguí donar una vida tal a la seva obra que fins coses completament planes semblen fetes de relleu. Tres són els retaules d'aquest temple que criden l'atenció: el de l'altar major, barroc, i els corresponents als altars de les absidioles esquerres de l'església, més antics que l'esmentat, sobretot el de l'absidiola de la testa del creuer, dedicat a Sant Silvestre, que algú ha dit si era obra del segle xv.

LA VALL DE SANT SEBASTIA DE MONTMAJOR

Mentre els fotògrafs acomplien llurs tasques, nosaltres, eixint de l'església, conversàrem amb el senyor rector, el qual es trobava convalescent d'una breu malaltia, però prou fatigosa per haver-lo deixat esgrogueït, begut de carns i amb posat que al nostre albir no s'avenia pas amb el de l'antic prior d'aquella casa propietat del monestir de Sant Cugat del Vallès, sinó amb el dels penitents d'antany, els anacoretes o els sants que, per a més santificar-se, es retiraven al desert. És que els deserts d'aquells sants, no eren els deserts tal com entenem avui, sinó llocs deshabitats com ha estat Sant Sebastià de Montmajor i com segurament tornarà a ésser-ho, però ara amb el trist motiu que per manca de boscos cada dia hi plou menys i les terres cada dia més ermegen i els pagesos en fugen perquè no hi tenen la vida. D'aquell poble un temps riquíssim, que fins tenia torre exproffessa per al rellotge i que, encara fa poc temps, comptava amb quatre-cents habitants, avui es limita a una cinquantena. I cal saber que el senyor rector té de fer-se portar de fora tota la manduca, absolutament tota. Per això, quan ell ens ponderava que la parròquia és boníssima per les seves condicions econòmiques, a nosaltres, en veure-li llampegar els ulls, ens semblà que vèiem un home desplaçat, com el senyor rector de Gallifa, i reunides a impotència unes extraordinàries dots que brillantment el feren ascendir en la seva carrera, però que ara es perden miserablement, com no sigui per pròpia santificació del bon senyor.

Com si la Providència volgués respondre al nostre pensament i presentar-nos la compensació d'aquella desgràcia, tan humilment acceptada, succeí llavors que aquell recó de món, en aquells moments en què el sol no tardaria en amagar-se dins una gran nuvolada, com si anés a la posta, s'inundà d'una llum suau, dolça, somniadora, i tot el paisatge adquirí una tendresa afable, extraordinària, que no es podria explicar si no poguéssim comparar-lo amb aquell somriure de les mares, transportades de goig, quan contemplen el seu fillet de cara d'àngel dormit en un paradisiac son. El senyor rector contemplà extasiat l'espectacle, i nosaltres tant ens emocionàrem que fins ens vàrem lamentar de no ésser artistes, perquè ha d'ésser d'una semblant faisó que s'emocionen els qui tenen la sort d'ésser artistes, perquè no pot ésser de cap més altra manera que s'emociona, per exemple, segons es revela en la seva producció, el qui es mestre de pintors de Sabadell, En Joan Vila i

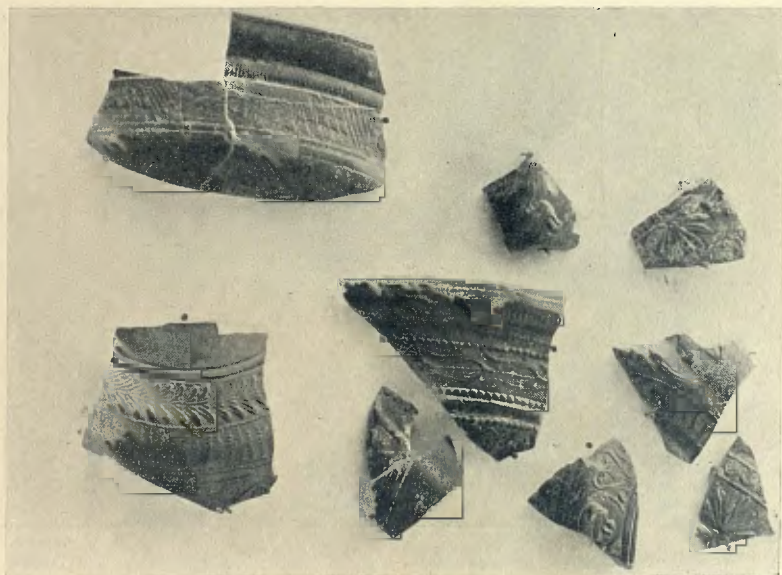
AMFORES

Objectes trobats en les excavacions fetes prop del santuari de la Salut, conservats en el museu de Sabadell i reproduïts amb autorització de la Junta del Patronat.

Cls. J. Viatobà

RESTA D'UN VAS DE VIDRE AMB RELLEUS QUE REPRESENTAVEN
UNA LLUITA DE GLADIADORS

CERÀMICA SIGIL·LATA

Ols. J. Vilatorbà

EINES AGRÍCOLES I CLAUS

Objectes trobats en les excavacions fetes prop del santuari de la Salut, conservats en el museu de Sabadell i reproduïts amb autorització de la Junta del Patronat.

PLAÇA DEL GOVERN AMB L'ESTÀTUA DEL DUC D'ORLEANS I LA MESQUITA DE LA PESCATERIA

Ols. G. Roig

PATI DEL PALAU D'HIVERN

ARC DEL CARDO MÀXIM I PORTA DEL FORUM NORD

Obs. G. Rolig

TEMPLE DEDICAT A LA FAMÍLIA IMPERIAL DELS SEVERS

BISKRA : UN ASPECTE DEL SUK

Clv. G. Rolg

VELL BISKRA : MESQUITA DE SIDI LASSEN

ESTEPA AL SO. DE BISKRA

Gls. G. Italg

SIDI-OKBA : UN PORTAL

Cinca, l'home bo i gran amic nostre, qui sojorna llargues temporades a Sant Sebastià de Montmajor.

UNA ESTACIÓ IBÈRICA

Heus ací perquè el nostre caríssim senyor Casades tingué de cridar-nos una i altra volta per a reprendre la marxa i anar-nos-en pel mateix camí que havíem vingut. Com deixar el cel, on érem, per la realitat d'un autòmibus i per una altra realitat més horrible encara, la d'haver de passar comptes? Sort tinguérem que en arribar al desmunt que precedeix a la, diguem-ne, plaça del Remei de Caldes, per indicació del distingit soci del Centre Excursionista del Vallès, En Vicens Renom, baixàrem del vehicle per tal de donar un cop d'ull - no hi havia temps per més - a un jaciment netament ibèric. - Veuen? - deia el qui no vol ésser més que un aficionat en aquests estudis - no cal més que anar escatant i burxant en aquest desmunt per a trobar restes d'aquells temps. Mirin: això és un tros de plat; això altre, un tros de teula; això sembla la nansa d'una àmfora. El trist és que no es puguin fer excavacions en tota forma. Si tinguéssim temps, pujaríem dalt d'aquest camp on veuríem, o almenys de fa poc s'hi veien encara, lloses, més o menys trencades, d'enterrament; hi veuríem, corresponent a això que era una paret, un tros de paviment, i, això sí, hi trobaríem una gran abundor de ceràmica, és clar, tota trinxada, però prou expressiva per atribuir-li el seu origen ibèric, perfectament determinat; tan determinat que aquí fins ara jo no hi he vist cap relíquia romana. De manera que la casa o població que aquí hi havia, desaparegué en temps dels romans.

Així digué el senyor Renom, i que perdoni al qui escriu aquestes ratlles si no ha sabut transcriure les seves paraules tan eloqüentment com ell digué; però, en nosaltres, les seves paraules tingueren la virtut de fer reviure en la nostra ment la casa o població desapareguda, i veierem en els seus habitants, com braquicèfals que eren, una cara i front amples i feréstecs, i contemplàrem la lluita que tingueren amb els romans, i com el resultat de la lluita pels indígenes fou desastrós, ens adonàrem que morien amb la ràbia al cor, ràbia que, després d'enterrats, eixia a la superfície, ja en forma de foc-follets, ja en forma de núvols blancs que apareixien en el cor de la nit, i ja en forma de crits i d'altres coses espantoses per a càstig dels vivents vianants de la contrada. I això que degueren veure els romans també ho degueren veure els gots i els

alarbs i fins també ho veieren, - si n'hi havia de ràbia magatzemada! -, els catalans pròpiament dits, els fidels cristians de l'edat mitjana que hagueren de cercar en la Mare de Déu, refugi i mare nostra, la desaparició de coses tan espantoses, la qual cosa aconseguiren tan bon punt bastiren en un lloc de la contrada un senzill oratori, esdevingut després el famós santuari del Remei de Caldes. Amb perdó sigui tot això dit per a enllaçar la notícia que ens acabava de donar el senyor Renom, amb la que ens dóna el P. Camós quan diu que els comarcans de Caldes «pasando por el lugar donde está su capilla (la del Remei) veían algunas cosas espantosas, de que quedaban muy afligidos».

CALDES DE MONTBUI

També nosaltres estàvem afligits de no tenir temps de salutar a la Mare de Déu del Remei i de no poder visitar detingudament la població de Caldes, com vila que ha estat considerada braç o carrer de Barcelona. És la vila de l'aigua bullent i de la font del Lleó, aquesta, ara, massa restaurada. És una vila arqueològica en què marquen èpoques diferents la portalada de l'església, la nau de la pròpia església amb els finestrals gòtics de moltes cases, el Crist de la Majestat de Caldes i les làpides i les antigues termes romanes, una dependència de les quals, ara de nou trobada, nosaltres visitàrem expressament. I encara formaran època ben important i vistent els objectes que s'han de trobar, a jutjar pels ja trobats en les excavacions realitzades casualment, quan es facin excavacions ben fetes, les quals amb tota seguretat, donaran de Caldes inestimable testimoni d'una vida prehistòrica, variada i opulent.

CAP A SENTMENAT I SABADELL

I muntats altre cop al nostre carruatge, marxàrem de Caldes talment com si ens empaitessin; i així, corrent, travessàrem la població de Sentmenat; i així, en sortir de Sentmenat, haguérem de notar, també corrent i de pressa, que a mà dreta, i a prop, teníem el castell del nom d'aquest poble i, més al lluny, el darrer torrió culminant d'aquella serra divisòria del riu Ripoll i de la riera de Caldes, que nosaltres des de Sant Llorenç Savall havíem tramuntat aquell dia mateix. De tal torrió se'n diu Puig de la Creu i en el seu cim fou edificada una capella, segons afirma una llegenda, per tal de desinfectar la muntanya i reintegrar-li la puresa per-

duda amb motiu d'haver-hi anat a morir, potser per haver-hi tocat en un vol baix, el famós i ja esmentat drac de Sant Llorenç del Munt. Per l'altre cantó de carretera nosaltres contemplàvem emba-dalits el poètic paisatge de Sentmenat, del fons del qual sobresurt el poble, i per damunt del poble, un airós campanar, per cert separat de l'església i que deu ésser, per les nostres aficions, la cosa més reeixida del poble. De sobte, paratge i poble desaparegueren del nostre esguard, com si s'haguessin enfonsat per escotilló... És que el nostre autòmibus havia donat un salt en virar pel darrer revolt de les envistes de Sentmenat. D'allà passàrem tot seguit per sota les ruïnes de la casa Puig-xuriguer i seguirem un gran tros de fil de serra conegut per la caseta dels *peons*, però que més li escauria el nom de caseta o, millor, miranda de *paons* pel bé de Déu de natura vegetal que hom albira a cada banda i que hom veu tot gemada, colorida i gentil, tal com si veiés un interminable seguit de cues de paó, naturalment, esteses i clapades de mil variats colors, i tots amb lluíssors de meravella en aquella hora de llum d'un sol rogent en plena posta. Per a nosaltres, aquell fil de serra estrafeia una mica el pont que deu conduir al paradís. Aquella carretera, però, en deixar la carena, no puja pas directa al paradís, en el nostre cas, terme de viatge, sinó que baixa a traspasar la riera de Canyameres, i és des d'allà que s'enfila per la serra en el cim de la qual hi ha edificat el Santuari de la Salut.

LA SALUT DE SABADELL

Qui no coneix, o qui no ha sentit a parlar de la Salut de Sabadell? És talment un lloc sagrat, lloc on es senten, si bé s'escolta, els planys de dolor i els crits de confiança de les generacions que en el transcurs del temps s'hi han congregat per a demanar a Déu, per mitjà de la seva Mare i Mare nostra, la gràcia de la salut, la millor gràcia que l'home pot desitjar. En aquella plana encimbellada s'ha operat, i s'operen, curacions miraculoses. Ho prova abastament el que de fa poc s'ha realitzat la renovació de l'edifici amb els cabals recaudats per subscripció popular. I prova més vistent encara, és el fet que el poble de Sabadell manté i compleix rigorosament els vots que feren els seus passats en moments en que passaven doloroses agonies. I no cal dir en conseqüència que és a la Salut on gairebé se celebren tots els esdeveniments cabdals de les famílies particulars.

ELS ORÍGENS DE SABADELL

Si com a lloc sagrat és, doncs, important el cim de la Salut, també ben important és per la seva valor històrica d'ençà de les excavacions que s'hi efectuaren en 1912, a iniciativa del ja esmentat mestre de pintors i gran patrici sabadellenc, En Joan Vila i Cinca, i a despeses, primer, de l'Acadèmia de Belles Arts, i, després, de l'Ajuntament. En una de les excavacions, sota les terres de conreu, aparegueren, de primer, trossos de teula romana; seguí una línia de cendres, entre les quals es trobaren, d'època també romana, monedes de coure, fragments de vidres gravats de figures i una gran abundor de ceràmica, tant del país com d'importada; aquesta, dita sigilata, pel segell o marca de fàbrica que hi figura. A molta més profunditat es trobaren encara altres fragments de teula i unes altres línies carbonoses i cendroses, enmig de les quals hi havia ceràmica campànica o ibèrica, perfectament determinada. En altres excavacions es trobà un forn de coure ceràmica, un dipòsit d'aigua amb un ben conservat paviment, un gran nombre de doliums, ossos d'animal, eines agrícoles i monedes ibèriques.

I de totes les excavacions fetes no donaren resultat més que les practicades en un reduït espai del cim de la Salut, espai que corresponia evidentment i solament a una important masia o vila agrícola, sense que per ara es pugui determinar si a prop d'ella hi havia una població, ja sigui vers el lloc de l'actual Sabadell, ja sigui en el propi cim de la serra vers els llocs de l'actual cementiri i de la capella de Sant Nicolau. De totes maneres, cal dir que la població actual i els cims de la serra i àdhuc en molts paratges de la comarca s'han trobat restes de civilitzacions antigues i s'han classificat fins a 20 estacions neolítiques, ibèriques o romanes.

El cas és que les importants troballes del cim de la Salut demostren una primitiva civilització ibèrica, surmontada per la civilització romana, però aquesta en esclat variat i esplèndid, com adient-se a la importància que devia tenir el lloc. En efecte, aquestes troballes han portat el convenciment que en la serra de la Salut hi havia emplaçada l'*Arragone* mencionada en l'itinerari gravat en els vasos Apolinaris, d'una via romana que anava de Càdiç a Roma. És a dir, que l'*Arragone* dels vasos apolinaris és la mateixa Arragona dels documents medievals que ens diuen que els comtes de Barcelona establiren un feu en la part del Vallès dita Arragona. Afegeixen els documents que s'aixecà llavors el castell de Rahona emplaçat, segons la tradició, en les ruïnes que es tro-

ben al cim de la serra coneguda per la serra del castell de Rahona, cim que cau aplomat damunt l'aiguabarreig dels rius Ripoll i Ritort i cim que domina des del Nord el barranc del Ripoll en el terme de l'actual emplaçament de Sabadell, és dir, tant dominà el gual del riu, salvat avui pel pont de la Salut, com les dues voreres, la muntanyosa que correspon a la serra de la Salut i la que correspon al pla de Sabadell. Diguem, a més, que en un altre cim d'un estrep de la serra de la Salut, hi ha avui encara en peu l'esmentada capella de Sant Nicolau, la qual antigament era de Sant Feliu de Rahona, la primitiva església parroquial de Sabadell. Aquesta església parroquial anà minvant d'importància des de que els habitants del pla de Sabadell, per raons de conveniència assoliren del senyor de Rahona l'edificació d'una església en el seu propi pla dedicada a Sant Salvador de Rahona i convertida en el temps en la parroquial de Sant Feliu de Sabadell; perquè cal tenir en compte que en els segles XII i XIII la població del pla era ja anomenada Sabadell.

S'és fet aquest historial per a demostrar de manera categòrica que Sabadell deriva de la Rahona medieval. Ara bé; el castell de Rahona, segons hem dit, fou edificat en el terme d'Arragona; si bé es mira, el nom de Rahona és una corrupció d'Arragona; el nom Arragone consta en els vasos apolinaris i en les troballes de la Salut s'hi trobaren esplèndides despulles romanes i, sota d'elles, despulles ibèriques. De conseqüent, en la serra de la Salut hi havia edificades tant la ibèrica Arragona com l'Arragona romana progenitores de Sabadell. I mentre no es facin excavacions en altres llocs de la comarca en els quals no es trobin elements prou expressius per a contradir-ho, en la serra i en el cim de la Salut hi ha l'origen de Sabadell.

Allò que caldria ara escatir és on era l'estació d'aquella via romana, això és, allà on parava el correu d'aquell temps i on hi havia la posada o posades corresponents, i els estables per al rellevament de cavalls. El cas és, però, que avui no es troben tampoc enlloc ni vestigis de tan important via, tot i haver-los cercat arreu, principalment a les vores i en el propi camí ral de Polinyà, que és per on, i per raons topogràfiques, passava forçosament l'esmentada via. Era una via que, per Llinars, Granollers i Polinyà, arribava a Arragona, i d'Arragona anava a trobar el pont de Martorell, per bé que avui tampoc se sap si hi anava per Terrassa o per Rubí; era una via que, venint de Roma, deixava a la seva esquerra la via de la costa que, per Barcelona, també anava a Tarragona, sinó que la

que passava per Sabadell hi anava més dreturerament i per a més facilitar les comunicacions de pobles que encara avui tenen importància agrícola ben reexida.

Però bé; aquesta via, a Arragona, on tenia l'estació? Tenint en compte que el barranc que mig separa Sant Nicolau de la serra de la Salut, ara enfonsat per la força de l'aigua i llavors potser menys pronunciat, o potser formant un pla amb el cim de la serra, nosaltres ens inclinàriem a creure que en aquell planell hi devia haver, almenys primitivament fins a la consolidació de la dominació romana, una petita població, i en el lloc de la capella de Sant Nicolau situàriem la casa forta o castell que cobriria el camí de l'esmentada via romana, tal com després el castell de Rahona cobria el gual del riu del camí de Caldes de Montbuy. I cal encara tenir en compte que pel fil de la serra corre, probablement des dels temps ibèrics, un camí que de Castellar mena a Masrampinyo, i en aquest camí, com a Sant Nicolau, s'han trobat objectes prehistòrics, a més dels romans.

Heus ací les notícies que de la Sabadell antiga, nosaltres adquirírem aquell dia durant la nostra estada en el cim de la Salut, on passàrem l'estona més anguniosa de tota l'excursió, per l'adallerament amb què tinguérem de moure'ns, ara darrera el senyor Carreras Candi i Montllor, que, mentre ens feien sabedors de totes aquestes coses, afanyosos cercaven la ruta de la via romana, i ara darrera el senyor Renom, que ens assenyalava tots i cadascun dels llocs on s'efectuaren les troballes més exquisides.

CONCLUSIÓ

Amb tot, restàrem contents del punt de llum que albiràrem a través de la fosquedat dels segles, ben contràriament a la fosca (ja finit el dia), que vingué a trencar les nostres oracions bo i obligant-nos a reprendre l'autòmnibus i arribar a l'estació de la Rambla, dels Ferrocarrils de Catalunya, on ens acomiadàrem, agràïdíssims, dels bons companys de Sabadell, per les delicades atencions que durant l'excursió ens tingueren. I no sabem perquè, però el cas és que en baixar l'escala d'aquella estació metropolitana, ens donàvem compte que tornàvem allà d'on havíem sortit, com l'aigua a la mar i el nostre cos a la terra de la qual n'és format; és dir, pensàvem, que si l'home primitiu per a defensa personal s'aixoplugava en forats i coves naturals, al cap dels anys mil hom fabricava forats i coves per a fer més ràpides certes coses de la nos-

tra vida. D'això, naturalment, deduirem que quan les guerres futures o els frontolls de la terra acabin amb la nostra civilització, segles a venir, també la gent d'aquell temps hauran de furgar la terra per a heure el còmput de l'actual civilització; de manera que llavors hauran de fer allò que ha de fer avui encara Sabadell si vol heure el còmput de les civilitzacions que el provocaren: no té més remei que anar furgant terra ací i allà, fins que del seu fons obscur neixi la llum definitiva.

JOAN DANÈS I VERNEDAS

Maig 1929

Costums populars de Barcelona

AGOST

EN plena canícula, la ciutat dels nostres avis, fortament cenyida per l'estret cinturó de les muralles, es feia irresistible per l'excessiva calor. El veïnat sortia al carrer, en cerca de la fresca. Es formaven, especialment en haver sopat, grans reunions de veïns que cercaven respirar un aire més pur que el de les xafo-goses habitacions. Solien resar el rosari en comú; després es lliuraven a la molt humana xafarderia, i també al joc de les cartes, en el qual alguns carrers arribaren a gosar de veritable fama, entre altres el del Cometa, que es creu que deu el seu nom a haver tingut, entre els seus veïns, famosos jugadors del joc així anomenat. No cal dir que l'hàbit del joc a què ens referim, és molt anterior a la Barcelona vuitcentista que ens proposem descriure en el present treball; però retreiem el fet per tal de ponderar l'hàbit de jugar a cartes entre veïns, enmig del carrer, els calurosos vespres d'estiu.

Dia 2. Mare de Déu dels Àngels. En aquest dia es guanya el Jubileu de la Porciúncola. És conegut pel poble, per dia dels perdons. Obeeix a una especial concessió pontifícia. Era concedit des del dia abans, des de les dues de la tarda, fins al mateix dia a posta de sol. Podia guanyar-se en les cases de Framenors, convents d'Elisabets, de Misericòrdia, Caputxins i Caputxines, i en l'església de les Dominiques dels Àngels.

Pels voltants de l'església dels Àngels es feia una fira de variats objectes, la qual ha durat fins ja ben entrat el present segle.

Dia 4. Sant Domènec. Se celebrava una gran fira de càntirs, primer pels voltants del convent de Santa Catarina, i, un cop destruït aquest, al Portal de l'Àngel. Era repartida aigua del pou de Sant Domènec, situat en el claustre del dit convent, la qual tenia la propietat de curar les febres. Gent de tot el Pla de Barcelona

La fira de càntirs

acudien a comprar un càntir en la fira, el qual era estrenat amb la dita aigua, que era curosament guardada per remei. El pou de l'aigua miraculosa de Sant Domènec ha subsistit fins fa quatre o cinc anys, que, en fer obres a l'actual mercat de Santa Catarina, desaparegueren les restes.

Cremat el convent de Santa Catarina, la devoció a Sant Domènec va passar a les monges Dominiques del convent de Montsió, les quals varen heretar també la virtut de l'aigua. Repartien així mateix aigua d'un altre pou, la qual era també tinguda com a miraculosa. Per aquest motiu fou traslladada la fira als voltants d'aquest convent. Les restes d'aquest segon pou encara es poden veure representades pel ferro caragolat que sostenia la corriola del brocal, empotrat en la façana d'una casa del carrer d'Espolsasacs, prop de la porta d'una botigueta, on donava una de les portes del convent de monges Montsionistes, avui a la Rambla de Catalunya.

En el barri de Santa Catarina se celebrava una tradicional i famosa festa de barri, amb cadena i totes les sorts infantils que solen acompanyar aquesta mena de festes.

Els carrers dels voltants es guarnien amb banderetes i amb cadenes de paper de vistoses coloraines. També es feien salomons

de papiers virolats, i uns llargs gallarets o llargandaixos, en la construcció dels quals solien emprar el paper dels bitllets de les rifes ciutadanes de l'Empedrat, Caritat i Hospital. Les tires de papiers de colors eren penjades molt enlaire de les cases, uns dies abans de la festa, anunciant aquesta per mitjà d'una corda que anava de balcó a balcó travessant l'amplada del carrer; sostenien el galleret o salomó enmig.

En les festes populars de barri que tant han fet disfrutar la mainada barcelonina i que presenten un aspecte tan ingenu, podem trobar restes dels antics jocs i festes de caient cavalleresc i de reculat origen. Fins fa pocs anys, encara estava en ús una sort que avui ja no s'estila gaire, però que encara fou feta en les darreres festes celebrades pels veïns de la Plaça Nova, l'any 1924, la qual consisteix a fer passar una barreta de ferro per dintre una anella o foradet. Aquesta sort era una de les principals que feien els antics cavallers: penjada una anella d'un punt més o menys fix, havien de fer passar per dintre una barreta de ferro, tot corrent el cavall al trot. Aquest entreteniment era conegut per *joc de l'anella*, i era pres com a nom genèric de molts altres jocs; encara passa avui que, en dir que es farà *sortija*, s'entén un seguit de festes i jocs. No sabem per quina raó ha arrelat a Barcelona el nom castellà del joc. En molts indrets de Catalunya, del fet de celebrar festes de caire popular com les que ens ocupen, se'n diu *fer cadena*, del nom de l'ornament de cadenes de paper virolat amb què és exornat i revestit el carrer. La sort cavalleresca de l'*anella* va donar lloc a l'entreteniment infantil dels *cavallets*, en què la mainada no es limitava a cavalcar cavallets de cartró que anaven voltant sense altre objecte que el de gronxar-se i fer-se la il·lusió d'anar a cavall, sinó que cada un, en pujar, prenia una barreta de ferro, i, en passar el cavallet per un lloc determinat, havia de provar si podia fer-la passar per una anella que sostenia el qui menava el joc. Si ho aconseguia, cosa que succeïa rarament, rebia un premi, consistent en l·laminadures o en poder cavalcar novament un nombre de voltes sense pagar. En parlar de la Festa Major del barri de Gràcia tornem a parlar dels *cavallets*, i reproduïm un boix en què es pot veure els minyons armats de la indicada barreta, i l'amo del joc dalt uns graons sostenint l'anella. Fa anys que els cavallets han perdut aquest caràcter de joc d'enginy i han passat a ésser solament un entreteniment.

Quan la sort de l'anella és practicada pel poble en una *sortija* o *cadena*, es fa d'una manera diferent. Es disposa un ninot alt de

fusta plana, amb els braços estesos, sostingut pel cap i pels peus, de manera que tingui un fàcil moviment giratori. En una de les mans té un petit forat. La mainada ha de passar corrent i provar de posar la barreta o bastonet que porta, dintre el forat; si no ho aconsegueix com sol passar, per efecte del cop donat al palmell de la mà, el ninot volta ràpidament entorn d'ell mateix, i venta un cop al minyó amb la mà contrària. Si pot fer passar el bastó pel trau, el ninot no es mou, i, demés de no ésser castigat, l'infant rep alguna cosa en premi al seu enginy.

Un altre joc molt comú i que té igualment un origen cavalleresc, és el de rompre, tenint els ulls tapats, una olla penjada en una corda que va de part a part de carrer. Dintre l'olla, demés d'aigua, solen posar-hi una moneda de pesseta. Els qui juguen, ben tapats d'ulls, van caminant, i, quan creuen que l'olla és a tret, amb un gros bastó venten garrotada, per tal de trencar-la. Sovint només fan caure l'aigua i es mullen amb gran alegria dels circumstants.

En alguns pobles rurals solen posar dintre l'olla ocells o una rata, de manera que, després de molt patir, el qui trenca l'olla es queda sense res, puix la presa que hi havia amagada li fuig. Aquesta sort és una resta popular de l'antic *joc de l'ànec*, en el qual era penjat un ànec per les potes, i sostingut cap per avall amb una corda. Els cavallers passaven per sota a tot trot, i estiraven el coll del pobre animal. El joc durava fins que algun arribava a arrencar-li el cap. Obtenia un premi per tan heroica feta. Aquest costum, molt arrelat a Catalunya, fa escassament vint anys que encara estava en ús en diversos pobles del Baix Llobregat i del Penedès, i constituïa un entreteniment de Carnestoltes. En alguns llocs, conservant encara la tradició, els qui jugaven muntaven ases. D'aquest

La sort de la fruita

joc ha nascut la frase *fer l'ànec*, com a sinònim de morir-se. Es diu que fou importat a casa nostra pels gals, poble que tenia un gran odi als ànecs, perquè es posaren a cridar quan volien aquells atacar el Capitoli de Roma, i despertaren les guardes, les quals es varen posar a la defensa i feren impossible l'assalt.

Una altra sort molt popular, és la de la fruita. Consisteix en omplir d'aigua un ample cubell que conté alguns fruits. Els nois els han de treure amb una badoquera que porten, la qual es posa dintre del cubell, tot corrent.

JOAN AMADES

(Continuarà)

Bibliografia

JOSEP IGLÉSIES I JOAQUIM SANTASUSAGNA.—*Les Muntanyes de Prades, el Montsant i Serra la Llena*.—Un vol. en 12.ª, de 366 pp. i 36 làm. fora text i un mapa.—Publicació del Centre de Lectura.—Reus, 1929.

En la *Nota preliminar* d'aquesta Guia, els seus autors, constants furonadors de tots els indrets de les comarques que descriuen, fan notar els inconvenients en què s'han trobat en recórrer-les, per tal com han estat mancats d'una bibliografia que els permetés orientar-se. No és estrany, doncs, que la manca, gairebé absoluta d'itineraris influís poderosament en què fossin gairebé oblidats pels excursionistes els paratges descrits en aquesta Guia, la publicació de la qual era una evident necessitat.

El benemèrit Centre de Lectura, de Reus, així ho ha entès, i els autors han reeixit admirablement en la desinteressada empresa. Si fins ara l'excursionista no s'ha adonat de les comarques del Sud i de l'Oest de Catalunya, d'avui endavant té a les mans un poderós mitjà que li permet trespasar per molts indrets d'elles amb el mínim esforç corporal i amb el màxim coneixement de llurs belleses. Els itineraris citats en la Guia que motiva aquestes ratlles, són complets, i estan descrits d'una faísó senzilla, tal com correspon a les publicacions destinades a totes les intelligències. Cal felicitar efusivament els seus autors, i no regatejar els elogis al Centre de Lectura de Reus. Però, cregueu, amics, el que està més cofoi de l'aparició d'aquesta Guia, és el CENTRE EXCURSIONISTA DE CATALU-

NYA, puix nosaltres creiem que solament amb l'ajut de la tasca perseverant de l'excursionisme comarcal, pot esdevenir gran i profitosa l'obra de l'excursionisme català.

Una indicació ens permetem fer als autors de la *Guia de les Muntanyes de Prades, el Montsant i Serra la Llena*: l'excés d'original, encabit dintre d'ella amb una prodigalitat que sorprèn. Els mateixos autors confessen que els itineraris són descrits amb una mica de minuciositat. Nosaltres ens atrevim a dir, sense pretendre esmenar la plana a ningú, que la minuciositat al·ludida més aviat la notem al marge dels itineraris, la qual cosa, al nostre modest entendre, permetia recollir en un altre volum, la part tan densa, rica i objectiva d'història, arqueologia i folklore que contenen les terres descrites en la Guia esmentada.

En realitat, l'excés d'original contingut en la Guia, de cap manera no perjudica la importància ni l'exposició dels itineraris inclosos en la mateixa, al revés. En tot cas justifica un esforç superior, un màxim de llibertat adreçat a l'arranjament d'una Guia, en què la idiosincràsia dels seus autors és posar a l'abast de l'excursionista tots els tresors del nucli orogràfic de Prades-Montsant-Llena; tanmateix, poc freqüentat fins ara pels excursionistes, tal vegada perquè estava allunyat de les nostres generacions, potser un xic massa avesades a les comoditats.

Avui, els itineraris tan admirablement ordenats i minuciosament descrits pels amics Josep Iglésies i Joaquim Santasusagna en la seva Guia, acabada de sortir a la venda, allunyen els pocs displicents que encara resten davant els espectacles corprenedors desplegats en les comarques tarragonines compreses entre les muntanyes de Prades, Montsant i la Llena. Demés, la profusió de mapes i les 72 fotografies que conté el llibre, són un poderós atractiu i un excellent ajut per a l'excursionista àvid de conèixer la seva terra.

Tenim entès que la publicació d'aquesta Guia, és l'inici d'un vast programa que té en cartera el Centre de Lectura, de Reus, confiant, naturalment, amb la seva secció excursionista. Esperem amb delit la realització d'intent tan lloable, i a la bestreta el celebrem amb tota l'ànima. Tant de bo les altres entitats excursionistes que pullulen per la nostra terra s'adonin de la feina transcendental que tenen per accomplir en les comarques respectives, i esperonats en l'exemple del Centre de Lectura, de Reus, percebin la llum que les guïï en la tasca que els pertoca.

F. BLASI